08/09/2023

Γιώργος Κόρδης: Περί συμβολισμού των χρωμάτων στην Βυζαντινή ζωγραφική

/ Γνώμες

Ακούγεται συχνά πως υπάρχει συμβολισμός στα χρώματα των Βυζαντινών εικόνων και κρυμμένο νόημα πίσω από αυτά.

Τέτοιες απόψεις, που δεν στηρίζονται σε συγκεκριμένες πηγές της Βυζαντινής περιόδου που αναφέρονται στη ζωγραφική τέχνη, ούτε είναι συμβατές με το εν γένει πνεύμα της Θεολογικής παράδοσης της Ορθόδοξης Εκκλησίας, δεν συμβάλλουν στην πρόοδο και αύξηση της εικονογραφικής τέχνης. Τουναντίον οδηγούν στην στατικοποίηση της αφού προσδίδουν στα χρώματα σχεδόν δογματικό βάρος καθιστώντα τα αμετάβλητα και αμετακίνητα.

Θέση μας είναι πως δεν υπάρχει συμβολισμός στα χρώματα των Βυζαντινών εικόνων. Και θα αναλύσουν εν ολίγοις την άποψή μας αφού προηγουμένως διασαφηνίσουμε το περιεχόμενο των όρων σύμβολο, σημείο και εικόνα.

Και οι τρεις όροι αφορούν κάποια μορφή. Σε κάθε περίπτωση όμως η μορφή έχει διαφορετική σχέση με το περιεχόμενο της. Στο σημείο η σχέση με το σημαινόμενο είναι συμβατική. Δεν υπάρχει πραγματική σχέση γιαυτό και το σημείο μπορεί σε άλλες συνθήκες να έχει άλλο σημαινόμενο.

Στην εικόνα η σχέση είναι πραγματική αφού η μορφή είναι η πραγματική μορφή μιας υποστάσεως. Γιαυτό η εικόνα δείχνει κάτω από οποιασδήποτε συνθήκες πάντα το ίδιο πρόσωπο.

Στο σύμβολο τα πράγματα έχουν αλλοιώς.
Εδώ η σχέση των δύο συμβαλλομένων είναι πραγματική και ουσιαστική. Δυο τεμάχια άρτου λ.χ. που συμβάλλονται δείχνουν επακριβώς όχι απλώς την μορφή του άλλου μέρους αλλά την ίδια την ουσία του. Γιαυτό τα σύμβολα έχουν μονοσήμαντη σχέση μεταξύ τους. Μια μορφή -σύμβολο συμβολίζει πάντα μια συγκεκριμένη άλλη, ποτέ κάτι διαφορετικό.

Για να έρθουμε τώρα στην Βυζαντινή ζωγραφική.
Ο Χριστός φορά συνήθως, όχι πάντα, κόκκινο χιτώνα και γαλάζιο ιμάτιο. Αν ίσχυε η άποψη πως το κόκκινο συμβολίζει την ανθρώπινη φύση του και το γαλάζιο την θεϊκή του φύση του τότε το γαλάζιο θα έπρεπε να φοριέται μόνον από Εκείνον αφού μόνον αυτός είναι Θεός. Όμως αυτό που βλέπουμε στην Βυζαντινή ζωγραφική είναι άλλο. Το γαλάζιο το φορούν ακόμη και μη άγιοι άνθρωποι σε μια παράσταση. Αυτό είναι απόδειξη πως στο νου των Βυζαντινών δεν υπάρχει συμβολιστική -εννοιολογική χρήση του χρώματος.

Τα χρώματα έχουν άλλη λειτουργία. Αισθητική και ενίοτε, όχι συχνά, σημειολογική. Κάποιοι, λίγοι άγιοι φορούν πάντα τα ίδια ενδύματα. Παναγία, Πρόδρομος, Πέτρος, Παύλος, Ανδρέας κτλ. όχι το σύνολο πάντως των αγίων. Εδώ το χρώμα βοηθά κυρίως την αναγνωρισιμότητα των εικονιζομένων. Γιαυτό ούτε η απόχρωση απασχολεί πολύ, ούτε ο τόνος των χρωμάτων. Περίπου φτιάχνανε ένα πρασινωπό ή ένα κοκκινωπό χρώμα.

Σε κάποιες, λίγες περιπτώσεις έχουμε σημειολογία και εννοιολογική χρήση του χρώματος στα πλαίσιο μιας σύμβασης. Κλασσικό παράδειγμα τα ενδύματα της Θεοτόκου, η οποία φορά μαφόριο (εξωτερικό ένδυμα) στο χρώμα της πορφύρας και εσωτερικά χιτώνα ψυχρού χρώματος κατά την αντιστικτική τάξη της χρωματικής

λογικής των Βυζαντινών.

Πορφυρά ήταν τα ενδύματα των βασιλέων στο Βυζάντιο και γιαυτό η Θεοτόκος ως βασίλισσα των Ουρανών φορά κι εκείνη πορφυρό μαφόρι. Το πορφυρό εδώ σημαίνει κάτι αλλά στην συγκεκριμένη συνάφεια. Αν κάποιο άλλο πρόσωπο φορέσει ενδύματα με πορφυρό χρώμα δεν θα σημαίνει τίποτα διότι το χρώμα δεν έχει καθεαυτό νόημα αλλά παίρνει νόημα στην συγκεκριμένη συνάφεια, από το πρόσωπο που το ενδύεται.

Για το λόγο αυτό εξάλλου όταν στην μεταβυζαντινή εποχή έπαψε να υπάρχει βασιλεία και ανάλογα ενδύματα χάθηκε το νόημα της πορφύρας και τα ενδύματα της Θεοτόκου έγιναν κόκκινα ή και γαλάζια.

Για να μη μακρηγορώ. Δεν είναι τα χρώματα που δίνουν θεολογικό νόημα στις εικόνες και στα εικονιζόμενα. Αλλά το αντίστροφο. Τα πρόσωπα που εικονίζονται με τις υποστατικές μορφές τους είναι άγια και δίνουν κάποιες φορές, όχι συχνά, κάποιο νόημα στα χρώματα.

Συμβολισμός και συμβολιστικός-εννοιολογικός τρόπος σκέψης δεν υπάρχει στο Βυζάντιο. Τουλάχιστον όχι στον χώρο της εικονογραφίας. Αν υπήρχε θα τον κατέγραφαν οι Βυζαντινοί λόγιοι.

Γιαυτό εξάλλου υπήρχε μεγάλη ελευθερία και δημιουργικότητα στην εικονογραφική τέχνη μέσα βεβαίως στα όρια του κώδικα επικοινωνίας του συγκεκριμένου πολιτισμού.

Σήμερα, φοβάμαι, επειδή δεν έχουμε «ζώσα», δηλαδή δημιουργική κοινωνία, δεν ανακεφαλαιώνουμε τους κοινούς κώδικες επικοινωνίας και γιαυτό διολισθαίνουμε προς τους ορισμούς, τα βαθειά νοήματα και τα δόγματα για να έχουμε κάπου να σταθούμε. Φοβάμαι, όμως , πως εκεί που στεκόμαστε είναι κινούμενη άμμος…

Πηγή: pemptousia.gr (Επιμέλεια Στέλιος Κούκος)